

Kysymyksenasettelua ja vastakkainasettelua

24.3.2023

Hyviä ja huonoja kysymyksiä

”Auf dumme Fragen antworte ich nicht – Tyhmiin kysymyksiin en vastaa.” Näin kerrotaan Saksan ”rautakansleri” Otto von Bismarckin vastanneen joskus 1800-luvun puolella – ehkä kysymystäkään ensin kuuntelematta. Kyse lienee varmistamattomasta anekdootista, mutta lausahduksen uskotaan hyvin sopineen kyseisen herran sanomaksi. Korkeakoulukulttuuriin kuuluu keskusteleminen ja kyseleminen, jopa kyseenalaistaminen, osana opetus- ja oppimisprosessia, ja siksi meitä opettajia muistutetaankin yleensä rohkaisemaan yleisöään, että tyhmiäkin saa kysyä, tai ettei huonoja kysymyksiä olekaan. Mutta kyllä niitä sittenkin taitaa olla.

Hyvin kysytty sen sijaan on jo puoliksi vastattu. Tätä viisautta opettaja voi hyödyntääkin, mutta joskus tuon sanonnan kertomaa tilannetta kannattaa myös varoa. Johdatteleva kysymys saattaa viedä vastaajalta oman oivaltamisen ilon tai jopa johtaa täysin harhaan. Harhaanjohtaminen tai virheelliset rinnastukset (joka on yksi tunnetuista ns. klassisista argumentointivirheistä tai jopa psykologista manipulointia) lienevät opettajalle työtapaturmista pahimpia. Kielenkäyttäjiä on kuitenkin muitakin, ja propagandistille tilaisuus väärinkäytökseen voi olla houkutteleva.

Työtapaturmia vai vaalivaikuttamista verorahoilla?

Vaalikeväänä viattomiin vaikutusyrityksiin luvallisen ja itse kustannetun mainostamisen muodossa toki törmää jatkuvasti, eikä siinä mitään. Mutta jos ”Kenen joukoissa seisot” -tyyppisen tunteisiin vetoavan kysymyksen esittää puolueettomaksi kuviteltu tiedotusväline, aletaan helposti lipsua asiattomamman vaikuttamisen puolelle. Helsingin sanomien vaalikoneesta paljastui noloja vikoja, joita sentään korjattiin ja koneen algoritmi avattiin nähtäväksi. Vaikuttamisyrityksiä ei ehkä voi täysin osoittaa, ja sitä paitsi yksityisen sektorin toimijana lehdellä on periaatteessa oikeus mielipiteisiinsä siitä, miten asioita tulee painottaa, ja tämä voi näkyä vaalikoneen algoritmissa. Julkisesti rahoitetulle Yleisradiolle sen sijaan tulee asettaa korkeammat vaatimukset. Vaalikonekysymysten tulisi olla huolella mietittyjä, konkreettisia ja realistisia päivänpolitiikan asiakysymyksiä, joissa tulevat kansanedustajat oikeastikin valintoja tekevät. (Toki arvomaailmaakin on sallittua ja tarpeellistakin kartoittaa, mutta tässä kysymyksenasettelu menee vielä vaikeammaksi.)

Virheelliset rinnastukset ovat eritysesti varottavia näissä. YLE:n vaalikoneessa on useita tässä mielessä epäonnistuneita kysymyksenasetteluja (siis tarkemmin sanottuna väittämiä, joihin ottaa kantaa): ”Lihantuotannon tukea tulee vähentää ilmastosyistä”, ”Metsähakkuita pitää rajoittaa ilmastopäästöjä poistavien hiilinielujen kasvattamiseksi”, ”Suomen pitää suojella kaikki luonnontilaiset metsät, jotta luonnon monimuotoisuus vahvistuisi”. Kaikissa näissä väitteissä on kaksi osaa, jotka rinnastetaan keskenään perusteettomasti. Lihantuotannon tukihan ei tietenkään vaikuta ilmastoon. Samoin hakkuiden rajoittamiselle voisi löytyä liuta hiilinielujen kasvattamista pätevämpiä syitä, jos tuota mieltä olisi – tai vastaajahan voisi olla hyvinkin huolissaan hiilipäästöistä mutta toisaalta tietää, ettei uusiutuvien luonnonvarojen kuten metsän käyttö oikeasti vaikuta niihin. Ja niin edelleen. Vaalikoneen laatijoilla tuntuukin taas kerran olevan päällimmäisenä mielikuvat ja niiden perusteella tehdyt keinotekoiset jaottelut enemmän kuin rehellisten ja suorien mielipiteiden selvittäminen siitä, mitä tulisi äänestäjän vs. ehdokkaan mielestä tehdä.

Esimerkkejä tutkimuksen ja julkaisun etiikasta

SeAMK:n yhteisissä opinnoissa on jo kauan ollut opintojakso Tutkimus- ja kehittämistyön perusteet, jonka aihepiiriin on kuulunut myös tutkimusetiikka. Usein olemme lähestyneet tuota aihetta etsimällä esimerkkejä uutisoiduista tutkimuksista, joista voisi löytää jotain – ei välttämättä tuomittavaa tai epäilyksenalaista – mutta vähintäänkin ajatuksia tai kysymyksiä herättävää tutkimuksen etiikan eri osa-alueiden näkökulmasta. Opiskelijoiden vastaukset tehtävään hakeutuvat helposti tarpeettoman kauas historiaan, kuten Stalinin Neuvostoliiton aikaiseen hehkutukseen Lysenkon tutkimuksista, joiden mukaan hankitut ominaisuudet periytyvät, koska niin oli päätetty esittää, vaikkei näyttö väitettä tue, tai muuhun klassiseen, mutta tutkimusetiikan käytännöllisen pohdinnan kannalta kaukaahaettuun esimerkkiin.

Vaikkei vaalikoneita nyt laskettaisi tutkimukseksi tai edes propagandaksi vaan enemmänkin viihteeksi, niin uutisvirrassa esiintyy itse asiassa jatkuvastikin esimerkkejä, joissa uutisoidaan milloin minkäkin asian vaikutuksesta vaikkapa kansanterveyteen varsin epämääräisten tai tulkinnanvaraisten tutkimusten perusteella. Julkaisemisen etiikka on toki muutenkin uutistoimituksessa toinen kuin tieteellisessä

tutkimuksessa. Valitettavasti vaan usein tutkijakin nauttii näkyvyydestä julkisuudessa ja lähtee mielellään mukaan mielikuvamarkkinointiin. Jokainen lienee kuullut ”prosessoidun punaisen lihan” yhteydestä milloin mihinkin sairauteen. Asiaa sivuavasta väitöstutkimuksesta uutisoitiin taas hiljakkoin. Väitöskirjaa ei tätä kirjoitettaessa ole vielä tarkastettu, enkä sitä tässä suoraan moitikaan. Johtopäätöksenä kuitenkin prosessoidun punaisen lihan yhteys muistisairausindikaattoreihin osoittautuu perustuvan omituisiin tulkintoihin, kun kysymyksenasettelussa ”punaiseksi lihaksi” on määritelty vain nauta, sika ja lammas; hevonen on määritelty ”riistaksi” ja ”prosessoiduksi” esim. marinoitu liha. Vielä kun todettiin, että ”valkoista lihaa” eli broileria ja kalkkunaa ei kukaan tutkimukseen osallistuneista olisi käyttänyt ”prosessoituna”, niin epäilys herää, sillä marinoidut broileripalat ja -suikaleet taitavat yleensä olla myydyimpiä lihalajeja, ja kalkkunaleikettäkin luulisi jollain kuluvan. Prosessointi pitäisi sitä paitsi tietenkin määritellä siten, että olisi teoreettisesti jokin yhteys, jonka kautta selittää sen avulla mahdollisia terveysvaikutuksia. Ilman teoreettista perustaa ei tieteellisellä tutkimuksella ole pohjaa.

Ruotsalainen kaurajuomafirma Oatly sai pari vuotta sitten mainonnan eettiseltä neuvostolta huomautuksen markkinoinnistaan. Tämän kirjoittajakin sai Oatlylta Maitomyytit-vihkosen kotiinsa, mutta kerkesi sen hävittää ennen sen joutumista lasten ja nuorten käsiin. Mainoksen tarkoituksena oli hyökätä maitoa vastaan ”kumoamalla” sen terveyshyötyjä, merkitystä ja alan edistysaskelia ympäristönsuojelussa. Mainostaahan tietenkin saa ja omaa tuotettaan kehua, mutta muka luutuneita myyttejä avarakatseisen rohkeasti kumoavaksi tutkimustiedoksi naamioitu propaganda löytää arvoisensa paikan osana kiertotaloutta – paperinkeräyksessä.

Miksi vastakkainasettelu?

Kaurajuomaan tai muihin uusvanhoihin kasvistuotteisiin ei tarvitsisi kotieläintuotannon opettajanakaan suhtautua näin negatiivisesti, jos niitä ei yritettäisi propagoida tulevaisuuden ”terveelliseksi ja ympäristöystävälliseksi” vaihtoehdoksi maidon tai muiden kotieläintuotteiden käytölle. Esimerkiksi hapatettu kaurakiisseli on ikivanha perinneruoka, mutta se on vedessä uitetuista kauraryyneistä veteen hiukan liuennutta tärkkelysliisteriä, kun oikea piimä taas on maitotuote ja sisältää arvokasta eläinvalkuaista, kalsiumia ja muutenkin ihan eri ravintoaineita, joita kauraliemessä ei lisäämättä ole. Kun kaurajuomien ja -kiisselien historiaa opiskelee, ei toki voi välttyä ajatukselta, että ne ovat aikanaankin olleet korvikkeita, joiden suosio on sittemmin hiipunut, kun parempaakin on ollut saatavilla. Kaurakiisseli voisi silti olla ihan hyvääkin, ainakin voisilmällä niin kuin puurokin.

Itse asiassa yllä mainitusta väitöstutkimuksestakaan ei tarvitsisi hakea vastakkainasettelua tai eläintuotteiden mustamaalausta. Vähän kehnosta uutisoinnista huolimatta väittelijä ei näyttäisi tätä alkuperäisessä kysymyksenasettelussa yrittävänkään. Itse asiassa tutkimuksessa taidettiin paljolti tarkastella koliinin saantia ja sen yhteyttä muistisairauksiin. Onhan koliinin johdannainen asetyylikoliini aivojen ja hermoston tärkeitä välittäjäaineita. Päätelmä on varmaan jo aika pelkistetty, mutta nyt alkaa teoreettinen perustakin rakentua ja yhteys tuntua jo liiankin selvältä. Oikeasti asia lienee toki monimutkaisempi. Yhtä kaikki tutkimuksen mukaan useilla ruoka-aineilla, joista saadaan runsaasti koliinia, eli siis eläinkunnan tuotteilla kuten juustolla, lihalla ja erityisesti kananmunilla, vaikuttikin olevan yhteys nimenomaan *parempaan* suoriutumiseen tietojenkäsittelykykyä mittaavissa testeissä. Kananmunien syöntiin arjessakin tämän palstan lukijoita on aiemminkin kannustettu, ja onhan pääsiäinenkin tulossa heti vaalien jälkeen.

Samu Palander
MMT, yliopettaja
SeAMK

Kirjottaja vastaa kotieläintuotannon sekä tutkimus- ja kehittämistyön perusteiden opetuksesta SeAMKin agrologikoulutuksessa.